

USTRÓJ SPOŁECZNO-GOSPODARCZY JAKO PRZEDMIOT REGULACJI KONSTYTUCYJNEJ

GRZEGORZ KRYSZEŃ¹

1. Uwagi wstępne

W nauce prawa konstytucyjnego dość powszechne jest przekonanie, iż ustrój państwa jest syntezą ustroju politycznego i ustroju społeczno-gospodarczego (gospodarczego), wobec których są pochodne inne, fragmentaryczne wobec nich, formy ustrojów. Wymienione składniki ustroju państwowego – oddziałując wzajemnie na siebie – tworzą integralną i zharmonizowaną całość. Wyrazem tego jest m.in. uzależnienie w konstytucjach wizji stosunków i procesów gospodarczych od poglądów ich twórców na rolę i zadania państwa. Znaczne różnice zaznaczają się natomiast w definiowaniu zarówno ustroju politycznego, jak społeczno-gospodarczego². Celem niniejszego opracowania jest zdefiniowanie drugiego z wymienionych typów ustrojów, jak też zwięźle przedstawienie ewolucji jego regulacji w konstytucjonalizmie europejskim i na tym tle – w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.³

2. Definicja ustroju społeczno-gospodarczego

Konstytucyjne regulacje we współczesnych państwach demokratycznych zazwyczaj wykraczają poza sferę ustroju politycznego, normując problematykę gospodarczą, finansów publicznych czy statusu jednostki w szczególności w kontekście przysługujących jej praw o charakterze ekonomicznym i socjalnym. W celu ogólnego określenia tej sfery regulacji ustaw zasadniczych używa się nie tylko terminu

1 Doktor habilitowany nauk prawnych, profesor Uniwersytetu w Białymstoku, Katedra Prawa Konstytucyjnego, Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku.

2 Najgłębszą analizę pojęcia ustroju politycznego państwa przeprowadzili: A. Pułko, *Wokół pojęcia ustroju politycznego*, (w:) *W kręgu zagadnień konstytucyjnych. Profesorowi Eugeniuszowi Zwierzchowskiemu w darze*, red. M. Kudej, Katowice 1999; P. Kierończyk, *Ustrój państwa*, (w:) *Leksykon prawa konstytucyjnego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Szmyt, Warszawa 2010; W. Sokolewicz, *System polityczny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jako przedmiot regulacji konstytucyjno-prawnej*, „Studia Konstytucyjne” 1989, t. 2. Zob. też G. Kryszew, *Ustrój polityczny – analiza pojęcia*, „Administracja Publiczna. Studia Krajowe i Międzynarodowe” 2003, nr 1.

3 Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

„ustrój społeczno-gospodarczy”, ale też pojęć: „ustrój gospodarczy” i „ustrój społeczny”. Rozumienie tych określeń, a w konsekwencji i relacji zachodzących między nimi, jest bardzo zróżnicowane. W niektórych opracowaniach ustrój gospodarczy jest traktowany rozdzielnie z ustrojem społecznym⁴, w innych zaś wskazuje się, że pierwszy z wymienionych ustrojów wchodzi w skład drugiego jako integralna jego część⁵ lub że pojęcia te są „współzależne”⁶. Dominuje jednak obejmowanie aspektów gospodarczych ustroju państwa oraz powiązanych z nimi stosunków i procesów społecznych wspólnym terminem „ustrój społeczno-gospodarczy”, któremu jednakże nadaje się bardzo różnorodną treść.

Niejednakowo są oprócz tego widziane relacje między wymienionymi trzema pojęciami a określeniem „ustrój polityczny”. Wprawdzie przeważa pogląd, iż dotyczą różnych kategorii stosunków wewnątrzpaństwowych, ale też można spotkać twierdzenie, iż np. ustrój gospodarczy jest fragmentem ustroju politycznego⁷, czy ustrój polityczny jest częścią ustroju społecznego *sensu largo*⁸. Warto również wspomnieć o wyodrębnianiu obszarów regulacji konstytucyjnych jako dotyczących kilku ustrojów, przy jednoczesnym założeniu politycznego ich charakteru, w tym ustroju gospodarczego⁹.

Każdy z trzech wyżej wspomnianych terminów ma pewne mankamenty. Dostrzec je można nawet w określeniu, za którym się opowiadamy, tj. za najczęściej używanym – „ustrój społeczno-gospodarczy”.

Przeciwko stosowaniu terminu „ustrój społeczny” przemawia pewna jego nieodokreśloność, być może nawet niedefiniowalność, prowadząca do tego, że jest możliwe dowolne utożsamianie tego rodzaju ustroju ze wszelkimi stosunkami społecznymi, a więc także politycznymi. W najszerszym rozumieniu, jeżeli społeczeństwo byłoby potraktowane za element definicji państwa, byłby on nawet desygnatem określenia „ustrój państwa”.

Problematyka gospodarcza jest współcześnie powszechnym przedmiotem regulacji konstytucyjnych, w tym również Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r., choć zaznaczyć należy – ze zróżnicowaną szczegółowością. Zasadne w związku z tym jest

4 Zob. np. *Zasady ustroju społecznego i gospodarczego w procesie stosowania Konstytucji*, red. C. Kosikowski, Warszawa 2005 (zwłaszcza *Od redaktora*, s. 5-8).

5 Zob. np. M. Dobrowolski, *Ogólna charakterystyka ustroju państwa*, (w:) *Zasady ustroju III Rzeczypospolitej*, red. D. Dudek, Warszawa 2009, s. 33.

6 Zob. W. Brodziński, *Ustrój społeczny* (hasło), (w:) *Wielka encyklopedia prawa*, red. E. Smoktunowicz, Białystok-Warszawa 2000, s. 1104.

7 Tak np. C. Kosikowski, *Ustrój gospodarczy państwa* (hasło), (w:) *Wielka encyklopedia prawa*, red. E. Smoktunowicz, Białystok-Warszawa 2000, s. 1103.

8 Zob. M. Dobrowolski, *Ogólna charakterystyka...*, *op. cit.*, s. 35.

9 Tak M. Karpiuk, który oprócz ustroju politycznego wyróżnia ustrój polityczno-gospodarczy, ustrój polityczno-kulturalny, ustrój polityczno-społeczny i ustrój polityczno-obronny – M. Karpiuk, *Zasady ustroju politycznego państwa w Rzeczypospolitej Polskiej*, (w:) M. Bożek, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, K. Walczuk, *Zasady ustroju politycznego państwa*, Poznań 2012, s. 31 i n.

mówienie o określaniu przez te regulacje ustroju gospodarczego państwa, jak i utożsamianie ogółu norm ustawy zasadniczej odnoszących się do tego ustroju z „konstytucyjnym prawem gospodarczym”¹⁰. Oczywiście jest, że konstytucja określa jedynie podstawy, ogólne zasady i instytucje ustroju gospodarczego; wytycza kierunki ustawodawstwa gospodarczego. Nie ma zatem przeszkód, by pojęcie „ustrój gospodarczy” traktować jako samoistną, wyodrębnioną całość.

Zauważyć jednak należy, że pojęcie to nie uwzględnia w pełni – regulowanej również przepisami konstytucji – problematyki, którą można nazwać „warunkami życia społecznego” czy „jakością życia a obywateli”¹¹; nie obejmuje też praw ekonomicznych i socjalnych jednostki. Są to materie bezsprzecznie o charakterze społecznym, które – jako że są w pewnym stopniu powiązane z ustrojem gospodarczym, a nawet przez ten ustrój implikowane – można zewrzeć wspólnie z nim w ramach pojęcia „ustrój społeczno-gospodarczy”.

Wydaje się, że tego typu ustrój można zdefiniować jako ogół zasad i instytucji determinujących funkcjonowanie gospodarki i finansów publicznych, jak też wyznaczających pozycję społeczną jednostek i ich grup oraz materialne warunki ich życia. Analiza ustroju społeczno-gospodarczego powinna przede wszystkim uwzględnić:

- stosunki własnościowe,
- zasady działalności gospodarczej,
- ogół praw i obowiązków podmiotów procesów ekonomicznych,
- zakres i formy ingerencji państwa w te procesy,
- system finansów publicznych,
- system zabezpieczenia społecznego,
- problematykę praw, wolności i obowiązków ekonomicznych i socjalnych jednostki¹².

Zaznaczyć należy, że wymienione zagadnienia we współcześnie obowiązujących na świecie konstytucjach są regulowane na różnym poziomie ogólności, mniej lub bardziej wnikliwie, a niektóre z nich są przez konkretne ustawy zasadnicze pomijane. Nie jest to też katalog zagadnień wyczerpujący, gdyż w niektórych konstytucjach znajdują się ponadto przepisy dotyczące jeszcze innych kwestii, które również wkomponowują się w charakterystykę ustroju społeczno-gospodarczego (np. odnoszące się do ochrony środowiska, zasad korzystania z zasobów naturalnych, stymulowania rozwoju kultury, nauki i oświaty).

10 Zob. A. Krzywoń, *Ustrój gospodarczy RP, (w:) XV lat obowiązywania Konstytucji z 1997 r. Księga jubileuszowa dedykowana Zdzisławowi Jaroszowi*, red. M. Zubik, Warszawa 2012, s. 15.

11 Tak R.M. Małajny, *Zasady ustroju państwa, (w:) Polskie prawo konstytucyjne na tle porównawczym*, red. R.M. Małajny, Warszawa 2013, s. 142.

12 Podobnie B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012, s. 12-13.

Tak jak w przypadku ustroju politycznego, ustrój społeczno-gospodarczy widzieć trzeba w dwóch perspektywach: normatywnej i empirycznej. W pierwszej z nich ustrój społeczno-gospodarczy jest uogólnieniem obowiązujących w danym państwie norm prawnych regulujących ten ustrój, przede wszystkim konstytucyjnych, a w drugiej natomiast odzwierciedla jego rzeczywisty obraz¹³. Rozróżnienie to jest o tyle istotne, że pomiędzy tymi dwoma opisami ustroju społeczno-gospodarczego w odniesieniu do konkretnego państwa wcale nie musi zachodzić zbieżność.

3. Ewolucja regulacji ustroju społeczno-gospodarczego w konstytucjonalizmie europejskim

Jak już była mowa, konstytucyjne regulacje we współczesnych państwach demokratycznych zwykle wykraczają poza sferę ustroju politycznego w znaczeniu powyżej przedstawionym. Przedmiot tych regulacji od powstania pierwszych konstytucji podlegał przeobrażeniom, wyznaczanym m.in. zmianą poglądów na rolę i zadania państwa w odniesieniu do toczącego się w nim życia gospodarczego. Jak wskazuje Cezary Kosikowski, za sprawą postępu cywilizacyjnego stało się niezbędne dla określenia ustroju konstytucyjnego państwa uregulowanie w konstytucji zagadnień ustroju społeczno-gospodarczego¹⁴.

Najstarsze konstytucje ograniczały się zwykle do wskazania podmiotu władzy najwyższej w państwie, unormowania struktury i zasad działania aparatu państwowego oraz proklamacji praw politycznych i wolności osobistych obywateli¹⁵, czyniąc co najwyżej wyjątek na rzecz zagwarantowania własności prywatnej oraz – z biegiem czasu coraz silniej i szerzej podnoszonej – kwestii finansów państwa¹⁶. Takie spojrzenie na przedmiot regulacji konstytucyjnych było wyrazem przyjęcia przez ich twórców „aksjomatu liberałów, iż gospodarka wolnorynkowa opiera się na naturalnym porządku rzeczy, a państwo jako «stróż nocny» nie powinno w nią ingerować. Jego rola ma się sprowadzać wyłącznie do ochrony własności prywatnej oraz do zapewnienia na rynku wolnej konkurencji”¹⁷. Równoległe głoszona była teza o neutralności konstytucji w sprawach gospodarczych.

13 Por. A. Domańska, *Konstytucyjne podstawy ustroju gospodarczego Polski na tle prawno-porównawczym*, Warszawa 2001, s. 7-8.

14 C. Kosikowski, *Konstytucyjna regulacja zasad ustroju społeczno-gospodarczego RP*, (w:) *Ku konstytucji społeczeństwa obywatelskiego. Materiały białorusko-polsko-ukraińskiej konferencji naukowej*, Warszawa 6-8 września 1994 r., red. A. Łopátka, Warszawa 1995, s. 64.

15 Zob. M. Grzybowski, *Zakres przedmiotowy regulacji konstytucyjnej w klasycznych i historycznych konstytucjach pisanych*, (w:) *Konstytucjonalizacja zasad i instytucji ustrojowych*, red. P. Sarniecki, Warszawa 1997, s. 40 i n.

16 Zob. C. Kosikowski, *Konstytucyjna...*, *op. cit.*, s. 63.

17 R.M. Małajny, *Konstytucjonalizm a przedmiotowy zakres konstytucji*, (w:) *Konstytucjonalizacja...*, *op. cit.*, s. 117.

Ilościowy rozrost oraz przemiany w zakresie konstytucjonalizacji materii społecznych i gospodarczych nie przebiegał w sposób równomierny i ciągły. Szerszy zakres regulacji tych materii w porównaniu z innymi obowiązującymi równolegle konstytucjami początkowo zawierały konstytucje „rewolucyjne”, będące następstwem głębokich niepokojów społecznych i przemian politycznych lub przełomów rewolucyjnych (konstytucja Francji z 1848 r., konstytucja Meksyku z 1917 r., konstytucja Rosji z 1918 r., konstytucja Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich z 1936 r.). Pewnym poszerzeniem regulacji problematyki społeczno-gospodarczej charakteryzowały się również konstytucje nowo powstałych po I wojnie światowej państw europejskich (konstytucja Finlandii z 1919 r., Estonii z 1920 r., Polski z 1921 r., Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców z 1921 r., Litwy z 1922 r.)¹⁸. Konstytucją niejako nowatorską w sposobie ujęcia zakresu normowanych zagadnień była jednak konstytucja weimarska (1919 r.), w której wyodrębniono osobną część w celu uregulowania zagadnień gospodarczych. Jej uchwalenie stanowiło inspirację powstania pojęcia „konstytucja gospodarcza”: w formalnym znaczeniu zaliczane są do niej normy odnoszące się do wspomnianych zagadnień należące do porządku konstytucyjnego¹⁹.

Do gruntownego przewartościowania poglądów na szerszą skalę doszło jednak wraz powstaniem interwencjonizmu państwowego – w konstytucjach uchwalanych po II wojnie światowej. Nadzwyczaj dużo miejsca zagadnieniom ekonomicznym poświęciła wówczas konstytucja Włoch z 1947 r. oraz w następstwie dokonanej w tym samym roku nowelizacji – pochodząca jeszcze z XIX wieku (1876 r.) – konstytucja Szwajcarii. Do takiej koncepcji treści ustawy zasadniczej nawiązały m.in. późniejsze konstytucje: Grecji (1975 r.), Portugalii (1976 r.), Hiszpanii (1978 r.) czy też Finlandii (1999 r.), zwłaszcza w odniesieniu do finansów publicznych. Nadmienmy, że w konstytucjach XX wieku coraz więcej miejsca poświęcano wolnościom i prawom jednostki wychodzącym swoim charakterem poza obszar polityki, a więc prawom ekonomicznym, socjalnym i kulturalnym.

Nadzwyczaj szczegółowo problematyka społeczna i gospodarcza była ujmowana w konstytucjach państw socjalistycznych. Przeznaczano dla niej zwykle specjalny rozdział, zazwyczaj umiejscawiany po rozdziale pierwszym określającym zasady ustroju politycznego. Wysoka ranga przypisywana tej problematyce miała źródło w ówczesnej doktrynie konstytucyjnej, zgodnie z którą treść ustawy zasadniczej miała odzwierciedlać panujący w danym państwie rzeczywisty układ stosunków społecznych, gospodarczych i politycznych. Nie bez znaczenia była akceptacja marksistowskiego dogmatu, iż baza, czyli ogół stosunków produkcji, determinuje

18 M. Jagielski, *Konstytucyjna regulacja materii społecznych i gospodarczych (aspekty teoretyczne)*, (w:) *Studia ustrojoznawcze. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Pułto*, red. A. Szmyt, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2014, t. XXXI, s. 590.

19 Zob. A. Domańska, *Konstytucyjne podstawy...*, *op. cit.*, s. 8.

nadbudowę, czyli świadomość społeczną, której elementami są m.in. państwo i jego aparat. Również Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 r. wyodrębniła specjalny rozdział (2.) w celu uregulowania, zgodnie z jego tytułem, „ustroju społeczno-gospodarczego”.

W konstytucjach państw postkomunistycznych zagadnienia tego ustroju zostały unormowane (poza Republiką Czeską) w sposób dostosowany do kształtującego się nowego ładu ekonomicznego dość szeroko, a w przypadku praw ekonomicznych i socjalnych jednostki regulacja przypomina nawet metodę ich ujęcia w konstytucjach państw socjalistycznych z ich okresu schyłkowego²⁰. Przegląd ogółu obowiązujących obecnie na świecie konstytucji zaś wykazuje, co jest bardzo symptomatyczne, iż problemy społeczno-gospodarcze w zdecydowanie mniejszym stopniu są skonstytucjonalizowane w najbardziej rozwiniętych państwach²¹.

4. Regulacja ustroju społeczno-gospodarczego w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.

Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. również zawiera szereg postanowień określających ramy ustroju społeczno-gospodarczego, przede wszystkim w art. 20-24. Fundamentem aksjologicznym czyni ona społeczną gospodarkę rynkową, stanowiąc w art. 20, iż taka gospodarka „oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych stanowi podstawę ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej”. Artykuł ten jest klauzulą o generalnym charakterze przesądzającą o modelu ekonomicznym państwa oraz kształcie ładu społecznego²².

Koncepcja społecznej gospodarki rynkowej została wypracowana bezpośrednio po II wojnie światowej w niemieckiej neoliberalnej myśli ekonomicznej i następnie była wdrożona w praktyce gospodarczej Republiki Federalnej Niemiec. W koncepcji takiej gospodarki są skupione są dwie idee: gospodarki rynkowej i państwa socjalnego, co sprawia, że „państwo nie spełnia roli tylko stróża nocnego, jak to zakłada doktryna liberalizmu, ale nie jest to także państwo opiekuńcze”²³. Nawiązując do art. 20 Konstytucji RP, Trybunał Konstytucyjny tak oto zdefiniował pojęcie „społeczna gospodarka rynkowa”: oznacza ono „odejście od czysto liberalnego pojmowania ustroju gospodarczego, które odrzucało jakąkolwiek ingerencję państwa w funkcjonowanie mechanizmów rynkowych i oparte było na maksymalizowaniu

20 Zob. S. Bożyk, *Regulacja ustroju społeczno-gospodarczego w projektach konstytucji RP*, (w:) *Konstytucyjna regulacja ustroju społeczno-gospodarczego i finansów publicznych*, red. G. Kryszewski, E. Zwierchowski, Białystok 1996, s. 27.

21 M. Jagielski, *Konstytucyjna regulacja...*, *op.cit.*, s. 591-592.

22 Tak Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 30 stycznia 2001 r., K 17/00, OTK 2001, nr 1, poz. 14.

23 W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 27.

własnych korzyści przez pracodawcę. Użyte w art. 20 sformułowanie „społeczna gospodarka rynkowa” należy więc rozumieć jako dopuszczalność korygowania praw rynku przez państwo w celu uzyskania realizacji określonych potrzeb społecznych, niemożliwych do spełnienia przy całkowicie swobodnym funkcjonowaniu praw rynkowych. Od strony normatywnej sformułowanie to oznacza zobowiązanie państwa do podejmowania działań łagodzących społeczne skutki funkcjonowania praw rynku, ale jednocześnie dokonywanych przy poszanowaniu tych praw²⁴. Społeczna gospodarka rynkowa ma być środkiem prowadzącym do stabilizacji społecznej, zapewniającym tym wszystkim, którzy nie mogą podołać wyzwaniom wiążącym się z funkcjonowaniem rynku, warunki godnego życia, w szczególności w sytuacji napięć na tym rynku, czy wręcz sytuacji kryzysowej.

Prostą konsekwencją opowiedzenia się Konstytucji RP za społeczną gospodarką rynkową jest jej oparcie – w art. 20 – na trzech filarach aksjologicznych: (1) wolności działalności gospodarczej; (2) własności prywatnej, (3) solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych. Wszystkie te trzy filary należy zaliczyć do rzędu podstawowych konstytucyjnych wartości ustroju społeczno-gospodarczego. Ich katalog trzeba uzupełnić o te wartości społeczne, które determinowały przyjęcie koncepcji społecznej gospodarki rynkowej, Przede wszystkim jest nią sprawiedliwość społeczna, której zasady – zgodnie z art. 2 – mają być urzeczywistniane przez Rzeczpospolitą Polską. Ustrojodawca, formułując klauzulę społecznej gospodarki rynkowej, niewątpliwie kierował się oprócz tego dążeniem do zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa socjalnego, co wyraża się także w konstytucyjnej regulacji ich praw socjalnych²⁵.

Zauważmy jeszcze, że społeczna gospodarka rynkowa powinna być rozpatrywana w innych kontekście wartości konstytucyjnych, o których była wcześniej mowa w związku z prezentacją aksjologicznych podstaw ustroju politycznego. W pierwszej kolejności wymienić wypada „dobro wspólne wszystkich obywateli”, jakim ma być – w myśl art. 1 Konstytucji RP – Rzeczpospolita Polska, co zakłada przedkładanie w razie potrzeby dobra ogólnego ponad dobro indywidualne czy interesy grupowe. Jak wskazał Trybunał Konstytucyjny: „Dyrektywa ta powinna być podstawowym kryterium działania w przyjętym przez konstytucję modelu społecznej gospodarki rynkowej”²⁶. Spośród innych wartości powinny być brane pod uwagę zwłaszcza idee: demokracji, państwa prawnego i godności człowieka.

24 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 stycznia 2001 r., K 17/00, OTK 2001, nr 1, poz. 14.

25 Celem nadrzędnym wdrażanej w Niemczech, przez L. Erharda, koncepcji społecznej gospodarki rynkowej, miał być „dobrobyt dla wszystkich”. Elementami tak nakreślonego celu były: zorganizowana prawnie wolność gospodarcza, zabezpieczenie społeczne i sprawiedliwość społeczna. Zob. A.I. Trzpił, *Społeczna gospodarka rynkowa jako zasada konstytucyjna*, (w:) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. Ciągłość i zmiana*, red. T. Stomka, A. Materska-Sosnowska, Warszawa 2012, s. 117-118.

26 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 stycznia 2001 r., K 17/00, OTK 2001, nr 1, poz. 14.

Zawarte w Konstytucji RP unormowanie ustroju społeczno-gospodarczego kształtują funkcję ekonomiczno-socjalną państwa. Urzeczywistnianie tej funkcji powinno być podporządkowane przede wszystkim nie tylko wspomnianym wyżej wartościom, ale też zasadom ustroju społeczno-gospodarczego wskazanym w rozdziale I Konstytucji: w art. 21 ust. 1 deklarującym zasadę ochrony własności i prawa dziedziczenia, art. 24 ustanawiającym zasadę ochrony pracy przez RP, art. 23 głoszącym, iż podstawą ustroju rolnego państwa jest gospodarstwo rodzinne, a także art. 18 gwarantującym ochronę i opiekę ze strony RP nad małżeństwem (jako związkiem kobiety i mężczyzny), rodziną i macierzyństwem i rodzicielstwem. Z punktu widzenia realizacji funkcji społeczno-gospodarczej państwa ogromne znaczenie ma też fakt obszernej konstytucjonalizacji, w odrębnym w rozdziale X, jakże ważnej problematyki finansów publicznych (art. 216-227).

Jeszcze bardziej rozległym fragmentem Konstytucji RP wytyczającym zadania państwa w sferze ekonomicznej i socjalnej, prowadzenia wobec niej określonej polityki jest wydzielona część rozdziału II dotycząca wolności i praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych jednostki (art. 64-76), czyli tzw. praw trzeciej generacji. W przypadku tego typu praw państwo ma obowiązek zapewnić obywatelom korzystanie z przysługujących z ich tytułu świadczeń. Innymi słowy, państwo „obdarzając” obywateli tymi prawami, gwarantuje ich egzekwowalność. Prawami i wolnościami ekonomicznymi gwarantowanymi przez Konstytucję RP są m.in.: prawo do własności, innych praw majątkowych i prawo dziedziczenia (art. 64), wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy (art. 65), prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy (art. 66). W skład konstytucyjnego katalogu praw socjalnych wchodzi m.in.: prawo do ochrony zdrowia (art. 68), prawo osób niepełnosprawnych do pomocy ze strony władz publicznych w zabezpieczeniu egzystencji, przysposobienia do pracy oraz komunikacji społecznej (art. 69), prawo rodziny znajdującej się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietnej i niepełnej, do szczególnej pomocy władz publicznych (art. 71 ust. 1), prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych dla matki przed i po urodzeniu dziecka (art. 71 ust. 2), prawo żądania od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją (art. 72 ust. 1). Wymienione prawa ekonomiczne i socjalne przysługują każdej osobie fizycznej. Obywatele mają wyłączne prawo do: zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego (art. 67 ust. 1), jak też pozostawania bez pracy nie z własnej woli i nieposiadania innych środków utrzymania (art. 67), równego dostępu do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych (art. 68 ust. 2).

Konstytucyjnym wolnościom i prawom ekonomicznym i socjalnym odpowiadają określone powinności władz publicznych. Konstytucja RP szereg obowiązków tych władz w tej sferze stwierdza bezpośrednio. Są nimi: obowiązek prowadzenia

polityki zmierzającej do pełnego, produktywnego zatrudnienia poprzez realizowanie programów zwalczania bezrobocia (art. 65 ust. 5), obowiązek zapewnienia obywatelom równego dostępu do świadczeń opieki zdrowotnej ze środków publicznych (art. 68 ust. 2), obowiązek zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom, kobietom ciężarnym, osobom niepełnosprawnym i osobom w podeszłym wieku (art. 68 ust. 3), obowiązek zwalczania chorób epidemicznych i zapobiegania negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska (art. 68 ust. 4), obowiązek udzielania, zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczeniu egzystencji, przysposobienia do pracy oraz komunikacji społecznej (art. 69), obowiązek prowadzenia polityki sprzyjającej zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych obywateli (art. 75 ust. 1), obowiązek ochrony konsumentów, użytkowników i najemców przed działaniami zagrażającymi ich zdrowiu, prywatności i bezpieczeństwu oraz przed nieuczciwymi praktykami rynkowymi (art. 76).

W kontekście ustroju społeczno-gospodarczego powinna być również rozpatrywana, odznaczająca się lapidarnością, konstytucjonalizacja funkcji kulturalno-wychowawczej państwa. W odniesieniu do działań władz publicznych w dziedzinie kultury kluczowe znaczenie ma art. 6, stwierdzający, iż: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”. Co zaś się tyczy działań tych władz w obszarze nauki i wychowania, jak i prowadzenia ogólnej polityki państwa w tym obszarze, to szczególną wagę ma art. 73 zapewniający każdemu wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury. Do wspomnianego ostatnio obszaru życia społecznego odnosi się nałożony na władze publiczne obowiązek zapewnienia obywatelom powszechnego i równego dostępu do wykształcenia (art. 70 ust. 4) oraz popierania rozwoju kultury fizycznej, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży (art. 68 ust. 5). Ustrojodawca ponadto przedmiotem regulacji uczynił kilka praw jednostki dotyczących tego obszaru: prawo każdego do nauki (art. 70), jego prawo do bezpłatnej nauki w szkołach publicznych (art. 70 ust. 2), wolność rodziców w wyborze dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne (art. 70 ust. 3), prawo obywateli do zakładania szkół podstawowych, ponadpodstawowych i wyższych oraz zakładów wychowawczych (art. 70 ust. 3), prawo obywatela do powszechnego i równego dostępu do wykształcenia (art. 70 ust. 4).